

BASLAWISH KLASTA MATEMATIKANI TEREŃ ÚYRENIWDIŃ ULIWMA SISTEMASINDA MATEMATIKADAN KLASTAN TIS SABAQLARDIŃ ORNI

Umirbaeva Ulzada

Ájiniyaz atındaǵı NMPInıń

Baslawısh tálim fakulteti

3-kurs talabası

ARTICLE INFO

Received: 03rd January 2024

Accepted: 09th January 2024

Online: 10th January 2024

KEY WORDS

Tábiyyıy, kónlikpe, klastan tis jumıs, dástúr.

ABSTRACT

Maqalada baslawısh klass oqıwshıların fakultativ sabaqlarda tayarlawdıń, oqıwshılardıń jas ózgeshelikleri hám imkaniyatlarına sáykes keletuǵın eń tábiyyıy hám sinalǵan forması klastan tis jumıs, házirgi waqıtta mekteptiń matematikalıq biliminiń jańa mazmunına ótiwdiń múnásibeti menen klastan tis jumıslar shólkemlestiriw ushın qolaylı sharayatı haqqında sóz etilgen.

Fakultativ sabaqlar hám pánler tereń úyreniletuǵın klaslardıń jumısların jolǵa qoyıwdıń zárúr principlerinen biri oqıtıwdıń tiyisli formasında qatnasıwdı qálegen bir tarawǵa qızıǵıw hám uqıplılıq kórsetken hár bir oqıwshınıń tayarlıǵın qalıplestiriwden ibarat.

Sonıń menen birge, qosımsha oqıw iskerligin tańlaw isenimli, joqarı klass oqıwshılarınıń pándi tereń úyreniw jumısı tabıslı bolıwı ushın puxta oylanǵan hám barlıq jerde shólkemlestirilgen fakultativ sabaqlarǵa tayarlaw sisteması, hár bir oqıwshıǵa “óz kúshin seziw” ge qızıqlı hám kúshi jetetuǵın shınıǵıwlar tańlawǵa, óz qábiletin aktiv rawajlandırıwǵa járdem beretuǵın oqıw-tárbiya tádbirleri zárúr. Bunıń ushın orta mekteptiń baslawısh hám orta klaslarda matematikadan klastan tis keń rawajlandırılǵan jumıs zárúr.

Oqıwshı mektepte ózin jaqsı seziwi ushın, dáslep, onıń eń tiykarǵı shınıǵıwları, yaǵnıy oqıwı «basqalardan jaman yemes» ligine isenim payda etiw kerek.

Oqıwshı mektep bilimlerin ózlestire almasa, hár qanday «kewilshek» “3” baha onı narazılıǵınıń ashshı keshirmelerinen jaqlay almaydı, bul bolsa óz nábwetinde oqıwshınıń mektepke bolǵan jaman múnásebetlerin qalıplestiredi hám balanı oqıwdan suwıtadı. Mine sonıń ushın da bilimlerdiń ápiwayılıǵı, túsiniqli bolıwı mektepte oqıtıwdıń tiykarǵı shárti sanaladı.

Birinshiden, klasta qáterjam, kewillilik hám óz-ara túsiniw ortalıǵın payda etiw, jámiyetshilik sezimin qarar taptırıw oqıw sheberligin qalıplestiriwdiń tiykarǵı shártlerinen esaplanadı. Balalar ózlerin arqayın, erkin sezse, olar aktiv hám shın-júrekte shuǵıllanadı, hár bir oqıwshı qábiletin gárezsiz kórsete aladı hám hár qıylı sorawlardı beriwden asıqpaydı. Muǵallım bunday waqıtta sorawdı bahalawǵa asıqpaydı, kerisinshe, soraw durıs yamasa naduris qoyılǵanın oqıwshılardıń ózleri túsiniw alıwına imkaniyat jaratıp beredi hám sol tárizde bir-birewlerine qayǵırıwın, járdem kórsetiwın olarǵa sińdiredi. Sonıń menen birge

oqıtıwshınıń bar dıqqat itibarı oqıwshınıń qáte hám kemshiliklerin tabıwǵa emes, bálkim arızmaǵan bolsa da, olardıń jetiskenliklerine qaratılıwı kerek.

Tap sonday birge islesiw tiykarındaǵı sabaqta hámmeniń qolınan hámme is keledi, hámme balalarda oqıw sheberligin qáleplestiriw hám arttırıw dárejesi kúsheyedi, barǵan sayın qıyınıraq wazıypalardı sheshiw hám soǵan tayarlanıw tuyǵısı, bilimler jolınan anıq alǵa barıw tuyǵısı qarar tabadı.

Oqıwshılardaǵı qáte qılıp qoyıwdan, ústinen kúliwinen yamasa tómen baha alıwınan kelip shıǵatuǵın kewilsizlik sheshilgende, olarda aqlıy hám dóretiwshilik aktivliktiń joqarılawı, materialdı túsiniw hám ózlestiriwdiń jaqsılanıwı ámeliyatda kórilgen hám dáliyllengen. Kishi jastaǵı balalar, mektep jasındaǵı balalar hám úlken jastaǵılar menen ótkizilgen izleniwler sonı kórsetedi, átiraptaǵılardıń qayǵısın, maqullap turıwı olar aqlıy hám dóretiwshilik iskerliginiń kórsetip beriliwi hám rawajlanıwı júdá zárúr. Qorqıwǵa tiykarlanǵan keyipiyat bolsa óz kúshine isenbewdi, ishki shaxsiy kelispewshilik, ruwxıy jaǵdaydı, materialdı túsibeslikti hám onı ózlestirmewdi payda etedi. Bunı jalqaw oqıwshılar menen ótkiziletuǵın shınıǵıwlar da tastıyıqlaydı. Oqıwshı jalqaw bolıwınıń tiykarǵı sebeplerinen biri ol haqqındaǵı “jaman, bos oqıwshı” sıyaqlı pikirler bolıp tabıladı.

Oqıwshılar bárha óz kúshine hám qábiletine isendirip turıwǵa mútaj boladı. Tapsırmalar tabıslı orınlanıwın maqullap turıw, psixologlar pikirinshe, oqıwǵa ıńǵaylıq ushın unamlı tiykar jaratadı, yaǵnıy oqıwǵa qızıǵıwshılıǵı oyanadı hám turaqlasadı. Is júritilse-hár birimiz quwanamız, shad hám kewlimiz toq boladı.

Eger biz pikir júritip atırǵan hám oylap atırǵan insandı neler ajratıp turıwın anıqlawǵa háreket etsek, psixologlar pikirinshe, dáslep, onıń iske salıstırǵanda aktiv múnásebetlerdi ańlaw hám eskertiw kerek. Ol tayar juwaptı pás ráwishte kútip otırmaydı. Pikirlew qábileti hár dayım biyǵárez aqlıy ámeller menen ańlatıladı.

Ádettegi sabaq procesinde belsendi oqıtıwshıdan shıǵadı, hár qashanǵıday, oqıwshılar ıxtıyarında bolsa sózsiz mirat etilgen material hám sorawlarǵa juwap beriw qaladı. (Bul sorawlar tiykarınan oqıtıwshını qızıqtıradı, biraq oqıwshılarda bul nárse hár qashan da baqlanbaydı.) Tekserip turıwlar, kórip shıǵılǵan dáliyller ádettegi qalıpte boladı. Endi ózińizdi oqıwshınıń ornına qoyıp kóriń: sonday sháriyatta islew sizde qızıǵıwshılıq oyatama? ádettegishe shólkemlestirilgen pikirlew procesiniń eń tiykarǵı shárayatlarınan biri buzıladı-oqıwshılar orınlap atırǵan jumıslarında tek ózi qatnaspaydı. Sonıń ushın da, hámme oqıtıwshılar qızıqtıratuǵın tiykarǵı-úyrenilip atırǵan materialǵa oqıwshılardı qanday qızıqtırıw kerek degen sorawdıń oyanıwı hayran qalarlı emes. Materialdı ózlestiriwde aktivlik hám biyǵárezlilik oqıwshılar ushın tiykarǵı shártlerden biri sanaladı.

Oqıwshılarǵa salıstırǵanda oylaw qábileti neni ańlatadı? Dáslep, bul nárse-oqıwshı mashqalanı ózi analiz qılıwı, sorawın tuwrı qoyıw, alınǵan nátiyjelerdi rejlestiriwi hám bahalawı degen sóz. Sonıń menen birge óz tájiriybesin, bilimin hár qıylı jańa sharayıtlarda, basqa mektep pánlerin úyreniwde qollana biliwi kerek. Bir qarasta, bulardıń barlıǵın mektepte úyretedi. Dástúrde oqıwshılardıń hár qıylı tapsırmalar, olar járdeminde birdey hádiyselerdi hám belgilerdi ajratıwları, ulıwmalıqtıń hár qıylı kórinislerin taba alıwı, salıstırıw hám ańlatıw, sebep hám nátiyjelerdi belgilewleri, óz nátiyjelerin tiykarlap beriwleri kózde tutılǵan. Nege endi solardıń ózi jeterli emes. Muǵallimler kópshilik jaǵdayda oqıwshılar

oylaw qabiletine iye emes, dep oylaydi. Anıńında bolsa, bilim beriw procesinde pikirlew iskerligine arnawlı itibar berilmeydi, bul iskerlik óz náwbetinde oylaw qábiletin támiyinleydi.

Tábiyiy, baslawish hám orta klaslarda waqtınan aldın ótkeriletuǵın fakultativ sabaqlar yamasa ayırım oqıw pánin, qosımsha, tereńirek úyretiw hesh qashan óz-ózin aqlamaydı.

Baslawish klass oqıwshıların fakultativ sabaqlarda tayarlawdıń, oqıwshılardıń jas ózgeshelikleri hám imkaniyatlarına sáykes keletuǵın eń tábiyiy hám sınańan forması klastan tıs jumıs bolıp esaplanadı. Házirgi waqıtta mekteptiń matematikalıq biliminiń jańa mazmunına ótiwdiń múnásibeti menen klastan tıs jumıslar shólkemlestiriw ushın qolaylı sharayat jaratpaqta: hazir sabaqlar tematikası eski programmanıń arifmetika kursı sheńberinde shegaralanńan klastan tıs sabaqlarǵa qarańanda bir qansha keńeytiriliwi hám toltırılıwi múmkin.

Oqıwshılardıń tájiriybesi baslawish klaslardıń klastan tıs shınıǵıwları joqarı klass oqıwshılarınıń tereń matematikalıq tayarlıǵın asırıw ulıwma sistemasınıń ajralmas bólegi ekenin kórsetpekte...

Klastan tıs jumıstıń tiykarǵı maqseti – oqıwshılarda pánge qızıǵıwdı rawajlandırıw, tiykarǵı kursta alınatuǵın bilimlerdi toltırıwshı hám tereńlestiriwshı matematikalıq fakt hám maǵlıwmatlar, uqıplılıq hám kónlikpeler zapasın toplawdan ibarat [30; 68].

Házirgi sharayıtta matematikadan klastan tıs jumıslar baslawish klaslarda ótkerile baslawı kerek edi.

Baxıtqa qarsı, házirshe baslawish klass oqıwshıları menen matematikadan klastan tıs jumıs shólkemlestiriwdiń jeterli dárejede ulıwmalastırılǵan tájiriybesi joq; klastan tıs jumıslarǵa baylanıslı baslawish klass oqıtıwshılarına mólsherlengen qollanba derlik joq. Oqıwshılardıń tereńlestirilgen matematikalıq tayarlıǵınıń ulıwma sistemasında klastan tıs sabaqlardıń qanday rol oynawın esapqa alıp, ulıwma bilim beriw mektepleriniń baslawish klaslarında oqıwshılar menen islesiwdiń bul túrin jáne de jaqsılaw sharaların birinshi náwbette kóriw kerek.

Bul jerde eń aldın klastan tıs jumısqa, ásirese, fakultativ sabaqlarǵa kóbirek oqıwshılardı qatnastırıwǵa erisiw kerek; tek sol jaǵdayda ǵana kelesi matematikalıq bilimler menen tıǵız baylanıslı bolǵan oqıwshı “názerden shette qalmaǵanlıǵına” iseniw múmkin.

Jas áwladtı házirgi zaman páni menen qurallandıırıw arqalı olardıń aqılıy tárepten maksimal dárejede rawajlanıwına erisiw ulıwma bilim beriw tayanış mektepleri aldında eń kerekli wazıypalardan biri bolıp esaplanadı. Bul wazıypanı orınlawda klastan tıs jumıslardıń ornı júdá úlken.

Matematikadan ótkeriletuǵın klastan tıs jumıslardıń mazmunı sabaq shınıǵıwlarında iyelengen bilimlerdi keńeytiw hám tereńlestiriwge qaratılǵan bolıwı kerek. Sonda ǵana klastan tıs shınıǵıwlar sabaq shınıǵıwlarınıń logikalıq dawamı bolıp xızmet ete aladı.

Klastan tıs shınıǵıwlar degende kóbinese joqarı klaslar názerde tutıladı. Biraq aldınıǵı tájiriybelerdiń tastıyqlanıwınsha, baslawish klaslarda da klastan tıs hár-qıylı formalarda shınıǵıwlar alıp barıwdıń potencial imkaniyatları bar. Bul imkaniyatlardan paydalanıw oqıtıwda baslawish hám joqarı klaslar organikalıq baylanısın támiyinleydi. Baslawish klaslarda klastan tıs jumıslardı alıp barıwda oqıwshılardıń sóylew mádeniyatın hám matematikalıq oylawın qalıplestiriwge kompleks halda jandasıw talap etiledi.

References:

1. M.E.Jumayev Matematika o'qitish metodikasidan praktikum OTM uchun darslik-Toshkent "O'qituvchi" 2004 yil.
2. M.E.Jumayev Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasidan laboratoriya mashg'ulotlari. Oliy o'quv yurtlari uchun darslik- Toshkent, "Yangi asr avlodi", 2006 yil
3. M.E.Jumayev Matematika o'qitish metodikasi. Pedagogik yo'nalishdagi kasb-hunar kolledjlari uchun o'quv qo'llanma Toshkent - "Ilm-Ziyo" 2003 yil
4. M.E.Jumayev, B.K.Xojanov, T.A.Baynazarov, Matematika oqituv metodikasi Joqari hám orta arnawli bilimlendiriw ministrliqi pedagogikalıq institut hám universitetlerdiń 5111700-baslawısh tálim baǵdarı talabaları ushın sabqalıq Tashkent "Tafakkur avlodi" 2021.